

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska institutionen
Ingrid Nordqvist
PM/licentiatuppsats
27 september 2005

Att utmana det etablerade – striden om innehåll och undervisningsformer i läroverket vid 1800-talets mitt.

Exemplet Athenæum – Sveriges första realläroverk

”Cette commune est distinguée depuis longtemps par son zèle pour l’instruction et elle offre maintenant le beau spectacle d’une série complete d’écoles élémentaires, parmi lesquelles l’Athénæum est le premier gymnase bourgeoise qui soit établi en Suède.”

Liffman, 1843

Introduktion	1
Att förstå de ”arkeologiska lagren”	1
Att utmana det etablerade – från latin till naturvetenskap.....	3
<i>Syftet med denna studie</i>	4
<i>Något om tidigare forskning</i>	5
En stad med självförtroende	7
Metodologiska överväganden.....	9
<i>Begreppet fält</i>	10
<i>Källäget</i>	11
<i>Något om historiesyn och utbildningshistoria</i>	13
<i>Athenæum som konkret fall</i>	13
<i>Ett läroplansteoretiskt tänkande</i>	14
Exempel på en fråga striden gällde: Rätten att tillsätta lärare	15
Tidsplan	16
Källor och referenser	17
<i>Bilaga 1: Skolverkets grafiska presentation av det svenska skolsystemet 2005</i>	20
<i>Bilaga 2a: Skolor i Gävle 1740 till 1960-talet</i>	21
<i>Bilaga 2b: Skolor i Gävle 1500 till 1960-talet</i>	22

Introduktion

Att skriva en avhandling, eller som i mitt fall en licentiatuppsats, är en process som innehåller många överväganden, beslut som ska fattas och steg som ska tas. Samtidigt som arbetet är självständigt är det också i hög grad beroende av det tankeutbyte som sker i den forskningsmiljö man är en del av. I stort menar jag att ett avhandlingsarbete kan ses utifrån två aspekter, nämligen en kreativ respektive en kritisk. Den kreativa aspekten är med nödvändighet explorativ. Det handlar om att utforska möjligheter, metoder, teoretiska perspektiv osv. ibland på ett gränsöverskridande sätt. Den kritiska handlar om att avgränsa, välja och välja bort, försöka förutse fallgroparna, skärpa analysen samt inte minst se på sig själv som forskare i ett kritiskt perspektiv som kräver både närhet och distans. Det finns en växelverkan mellan den kreativa och den kritiska aspekten genom hela arbetet både när det gäller insamling och bearbetning av empiriskt material samt teorianvändning och analys. I denna PM, ska jag försöka vara både kreativ och kritisk i utvecklingen av planen för min licentiatuppsats om en skola i Gävle, realläroverket Athenæum, och den ”kulturstrid”¹ som på 1830-talet föregick dess tillkomst.

Att förstå de ”arkeologiska lagren”

Nyligen (augusti 2005) publicerade Skolverket en klickbar grafisk karta över det svenska skolsystemet på sin hemsida.² Den informationsansvarige menar att ”detta är första gången som de olika delarna i det svenska utbildningssystemet presenteras på ett så lättöverskådligt sätt”.³ I kartan visas med pilar hur de olika delarna är förbundna med varandra och kartan ska ge en ”förståelse för hur det svenska utbildningssystemet hänger samman”.⁴ Att utbildningssystemet ska hänga samman tar vi idag för givet. Att delarna är relaterade till varandra är just det som gör att vi kan kalla det ett utbildningssystem. Ett flertal forskare menar att det vi i västvärlden idag betecknar som utbildningssystem växte fram och formades på 1800-talet under intensiv pedagogisk, kulturell och politisk debatt. Esbjörn Larsson redogör i *Det svenska*

---

¹ Daniel Elfstrand, *Gefle Elementarskola och Athenæum - en historik*, Stockholm 1928. Elfstrand beskriver denna kulturstrid som ”säkert den livligaste, som någonsin förr eller senare satt samhällets intellektuella och även andra krafter i svallning” (p.154).

² <http://skolnet.skolverket.se/polopoly/utbsys/> Se bilaga 1.

³ <http://www.skolverket.se/sb/d/805/a/3537>

⁴ Ibid.

*utbildningssystemets födelse*⁵ för några olika forskares definitioner av utbildningssystem. Margaret Archer menar att det är ”en inom en nation differentierad samling institutioner för formell utbildning, som åtminstone delvis är statligt kontrollerade och vars delar är relaterade till varandra.”⁶ Även utbildningshistorikern Detlef K. Müller lägger i begreppet utbildningssystem att det ”innefattar klart avgränsade institutioner i relation till varandra.”⁷ I den meningen fanns inget utbildningssystem vid 1800-talets början. Gustaf Abraham Silverstolpe sammanfattar 1813 sakernas tillstånd i sin inventering av läroanstalter så här: ”Sverige äger en myckenhet Uppfostringsanstalter, men numera utan inbördes sammanhang.”⁸ Hur det kunde yttra sig på det lokala planet i en stad visar en grafisk framställning av skolorna i Gävle.⁹ Olika skolor inrättades för olika sociala gruppers barn, ofta med pojkar för sig och flickor för sig. En gemensam bottenskola saknades, vilket egentligen inte skulle komma att införas förrän med grundskolereformen.

Det historiska perspektivet är viktigt för att skapa en större insikt i hur skolan har vuxit fram och med vilka förtecken. Det bidrar till att förstå mycket av det vi idag diskuterar när det gäller skolans innehåll och organisation. Ulf P. Lundgren gör i sin föreläsning *Skolan och tusenårsskiftet*¹⁰ en historisk exposé över skolan och framhåller där vikten av att förstå att ”de arkeologiska lagren” ligger till grund för hur skolan utformas idag och i framtiden.

Vi bär med oss ett sätt att tänka om skola som institution, dess mål, innehåll och former som har djupa arkeologiska lager. I den debatt som pågår kan man i de enskilda påståendena många gånger spåra en okunnighet och samtidigt en omedvetenhet att man för fram historiskt väl förankrade uppfattningar, som man ofta är lyckligt omedveten om. Att påstå till exempel att skolans fostrande roll är något som kommit efter sextiotalets reformer innebär en okunnighet om kristendomens inflytande på det västerländska tänkandet om hur lärande formas. Över huvud taget är det påfallande att de som kräver mer kunskaper i skolan negligerar att skaffa sig kunskap om skolan.¹¹

---

⁵ Esbjörn Larsson, ”Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet”, i *Forskningsfronten flyttas fram*, (red. Larson, Hans Albin) HLF förlag, Bromma 2003.

⁶ Archer refererad i Larsson, p. 52.

⁷ Müller refererad i Larsson, p. 52.

⁸ Gustaf Abraham Silverstolpe, *Försök till en framställning af allmänna läro-verkets närvarande tillstånd i Sverige*, Stockholm 1813, p.68.

⁹ Se bilaga 2a och 2b. ”Kartan” är upprättad av fil.dr. Ture Karlström (årtal okänt) och finns vid Stadsarkivet i Gävle.

¹⁰ Föreläsning som gavs den 30 september 1999 då Ulf P. Lundgren slutade sin tjänst som generaldirektör för Skolverket. Texten finns tillgänglig på <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-lundgren-990930.htm>

¹¹ Lundgren, 1999.

För att förstå skolan och den diskussion som nästan dagligen förs om dess mål, innehåll och organisation är det av vikt att gräva sig in i de arkeologiska lagren och möta de tankar och strävanden som har format en av våra största samhälleliga institutioner.

Utbildningshistoria har dock inte haft någon framträdande plats i lärarutbildningen de senaste decennierna, åtminstone inte i grundutbildningen. I programmet för den nationella forskarskolan i utbildningshistoria¹² anges utbildningsreformernas historia samt ”de stora pedagogerna” som de två områden vilka varit företrädare i lärarutbildningen. Mer kunskap om hur det historiska perspektivet kan användas behövs dock, speciellt som många uppsatser och examensarbeten inom lärarprogrammet innehåller någon form av ”historisk bakgrund”.¹³

Inom *Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi* har gymnasieskolan och högre utbildning stått i fokus och jag har genom detta kommit att intressera mig för de förändringar som läroverket och nu gymnasiet genomgått över tid. I en studie om gymnasieskolan i Gävleborgs län har jag studerat de olika skolorna och programmen med hjälp av Bourdieus begrepp *fält* och därigenom klarlagt skolornas relationer till varandra i fältet av gymnasieskolor.¹⁴ I detta arbete har jag också sett hur skolornas historia och traditioner är verksamma och har betydelse för hur fältet struktureras i dag. När jag så fick möjlighet att inom ramen för en licentiatuppsats gå vidare i studiet av gymnasiefältet valde jag att studera tillkomsten av realläroverket Athenæum i 1830-talets Gävle. Efter starten verkade skolan i sexton år, 1843-1859.

Att utmana det etablerade – från latin till naturvetenskap

Mitt projekt ingår som en delstudie inom forskningsprogrammet *Skolans kungsväg*¹⁵. Skolans kungsväg är idag det naturvetenskapliga programmet som drar till sig elever med både höga betyg och hög social bakgrund. Hur har denna förändring från latinets starka position till en numera undanskymd sådan till förmån för naturvetenskap och moderna språk gått till? Forskningsuppgiften beskrivs så här i programmet *Skolans kungsväg*:

---

¹² Donald Brody, *Nationell forskarskola i utbildningshistoria*, Uppsala 2005.

<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/histedu/utbhist-program-050313.pdf>

¹³ Ibid., p.5.

¹⁴ Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*. Lärarutbildningsnämndens rapportserie, Högskolan i Gävle, 2004.

¹⁵ Donald Brody, *Skolans kungsväg*, Uppsala 2005.

För att förstå matematikens och naturvetenskapernas position som gymnasieskolans mest prestigefyllda ämnen krävs även mer kunskap kring dessa positioners historiska framväxt. Denna delstudie kommer att ta utgångspunkt i det faktum att ända fram till senare hälften av 1800-talet utgjorde latinstudier skolväsendets kungsväg. Latinet hade redan under 1600-talet funnit sin plats inom det "ecklesiastiska komplex" som formades av kyrka, skola och universitet.¹⁶ Det var mot bakgrund av denna etablerade ordning som 1800-talets utbildningsdebatt blev en kamp mellan dem som försvarade latinets ställning och dem som ville ge utrymme åt realia.¹⁷ Av särskilt intresse för det planerade projektet är det faktum att även om kampen om skolans innehåll fördes inom politiken och idédebatten var föräldrarnas skolval en synnerligen viktig faktor för att definiera skolmässig briljans. Trots en rad försök att höja realämnenas anseende dröjde det länge innan samhällets övre skikt vågade låta sina barn byta latinet mot matematik och naturvetenskap.¹⁸ Denna nära koppling mellan utbildningsval och skolutveckling har uppmärksamats i internationell utbildningshistorisk forskning¹⁹ men endast sparsamt berörts i studier av svenska förhållanden.²⁰

Jag ämnar i denna text utveckla några tankelinjer inför min kommande licentiatuppsats om Athenæums tillkomst och de positioner och ställningstaganden som intogs av stadens invånare men också av aktörer på det nationella planet, t.ex. ärkebiskop Johan Olof Wallin som la ut riktlinjerna för skolans organisation. Namnet Athenæum användes av Wallin i hans tal vid invigningen av det nya katedralskolehuset i Uppsala 1837²¹ och syftar på den grekiska gudinnan Pallas Athena som var både vetenskapernas och krigets gudinna. Athenæum skulle alltså förbereda för såväl en civil, borgerlig bana som en militär.

Syftet med denna studie

Syftet är att studera tillkomsten av realläroverket Athenæum med den övergripande frågan: Varför inrättades skolan samt vilka motiv och intressen fanns bakom dess

---

¹⁶ Bo Lindberg, *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg 1984.

¹⁷ Olof Wennås, *Striden om latinväldet. Idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1966 och Lars H. Niléhn, *Nyhumanism och medborgarfostran. Åsikter om läroverkets målsättning 1820-1880*, Gleerup, Lund 1975.

¹⁸ Sigurd Åstrand, *Reallinjens uppkomst och utveckling fram till 1878*, Föreningen för svensk undervisningshistoria, Uppsala 1976.

¹⁹ Se exempelvis Detlef K. Müller, Fritz K. Ringer och Brian Simon, *The Rise of the Modern Educational System. Structural Change and Social Reproduction 1870-1920*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

²⁰ Frågan berörs i Christina Florin & Ulla Johansson, *"Där de härliga lagrarna gro..."*. Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914, Tiden, Stockholm 1993, och i Esbjörn Larsson, "Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet" i Hans Albin Larsson (red.) *Forskningsfronten flyttas fram. Utbildningskultur och maktkultur*, HLF förlag, Bromma 2003.

²¹ Johan Olof Wallin, *Tal vid invigning af nya katedralskolehuset i Upsala den 21 okt. 1837*, Stockholm 1837.

tillkomst? Frågan studeras främst ur det lokala perspektivet där de i staden verksamma personerna framträder i relation till varandra och till det de nationella aktörerna. Tidsperioden är här 1830-talet. Efter att ha undersökt striden kring själva tillkomsten riktas mitt intresse mot hur verksamheten bedrevs. Vilka blev lärare på Athenæum och vilka blev elever där? Vilka ämnen lästes och vilka undervisningsmetoder användes? Vad ledde utbildningen till? Detta studeras i relation till det statliga gymnasiet som Athenæum hade att förhålla sig. En sista fråga är varför skolan upphörde efter sexton år.

Något om tidigare forskning

1800-talets strid om läroverkens utformning och frågan om den reala bildningens plats i det framväxande utbildningssystemet är sedan tidigare utförligt behandlade. Olof Wennås studerar i sin avhandling *Striden om latinväldet*²² den statliga skolpolitiken i läroverksfrågan samt hur olika intressegrupper agerade. Frågan studeras ur ett nationellt, centralt perspektiv med fokus på hur frågan behandlades i riksdagen. Striden om läroverksfrågan varade hela 1800-talet och var dels en kamp mellan idéer som nyhumanism och utilitarism, mellan idén om bildning för ett fåtal eller bildning för ett flertal, dels var det en strid mellan olika sociala grupper med ämbetsmannaaristokratin på ena sidan och medelklassen och näringsidkarna på den andra. Wennås menar att de sistnämnda grupperna genom att angripa latinets ställning också gick till angrepp mot hela "ämbetsmannaväldet och privilegiesamhället,"²³ med andra ord att utmana det etablerade.

Lars Niléhn's avhandling *Nyhumanism och medborgarfostran*²⁴ lyfter fram idéerna bakom de olika positionerna i striden. Han menar att debatten om läroverken många gånger kan vara svårtolkad. Ett exempel är att motståndarna möts i synen på formalbildningens betydelse då både reformivrare och konservativa ansåg att utveckling av elevernas själsförmögenheter var en viktig och nödvändig uppgift för skolan. För reformvännerna var detta dock inte tillräckligt utan formalbildningen var endast ett medel att nå andra mål såsom nytta för samhället.²⁵ En annan nyansering Niléhn vill göra gäller den vanligt förekommande tolkningen att striden stod mellan kyrkan

---

²² Olof Wennås, *Striden om latinväldet: idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*, Almqvist & Wicksell, Stockholm 1966.

²³ Ibid., p.374.

²⁴ Lars Niléhn, *Nyhumanism och medborgarfostran : åsikter om läroverkets målsättning 1820-1880*, Gleerup, Lund 1975.

²⁵ Ibid., pp.206.

(präster) och medelklassen. Eftersom många präster också hade varit lärare²⁶ och domkapitlet som styrde läroverken bestod av gymnasielektorer så menar Niléhn att det är lika rimligt att säga att striden stod mellan skolan och medelklassen.²⁷

Christina Florin och Ulla Johanssons bok ”*Där de härliga lagrarna gro...*”²⁸ låter oss blicka in i läroverkens vardagsarbete genom analys av material främst från Västerås högre allmänna läroverk. För mitt arbete har sådana skildringar betydelse som det vilket grundarna bakom Athenæum gjorde front mot. Könsperspektivet är också viktigt i deras analys eftersom den skolkultur de undersöker är utpräglad manlig. När det gäller den skola jag undersöker är det ingen skillnad eftersom den inte heller beredde flickor plats.

Wilhelm Sjöstrands *Pedagogikens historia*²⁹ är ett grundläggande verk som beskriver utvecklingslinjerna speciellt vad gäller bildningsbegreppet. Här finns mycket att hämta kring synen på klassisk bildning och nyhumanistiska idéer.

Forskning om 1800-talets skola och utbildning har rört sig på ett nationellt plan samtidigt som striden beskrivits som en strid om idéer. Den har också behandlat hur staten har agerat. Jörgen Frostlund vill med sin nyligen utkomna avhandling om Bergselementarskolan i Filipstad 1830-1860 ge ett annat perspektiv där han vill studera det faktiska innehållet och verksamheten vid en privat skola samt vad som låg bakom dess tillkomst. Avhandlingen har fått namnet *Ett initiativ i tiden*,³⁰ en titel som syftar på sambandet mellan det enskilda handlandet och det omgivande samhället. Den som stod för initiativet att grunda skolan var Franz von Schéele, en godsägarson från Jönköping som utbildade sig inom bergsnäringen. Frostlund ställer sig samma fråga som jag gör till mitt material: Varför uppkom skolan? Frostlund menar att det är två typer av teorier som har använts för att besvara en sådan fråga. Den första är funktionalistiska teorier som ser förändringar i utbildningssystemet som ett svar på samhällets förändrade behov. Det behövs arbetskraft med nya kunskaper, såsom tekniska i fallet med Bergselementarskolan. Den andra teorin är en konfliktteori där utbildning används för att försvara sin position i samhället och samtidigt kontrollera grupper utan denna utbildning. Frostlund menar att ingen av teorierna förmår förklara de tekniska skolornas uppkomst. I stället menar Frostlund att förklaringen står att finna i von Schéeles

---

²⁶ Att upprätthålla en lärartjänst gav dubbla tjänsteår och vägen till ett eget pastorat blev kortare.

²⁷ Niléhn, 1975, p.208.

²⁸ Christina Florin & Ulla Johansson, ”*Där de härliga lagrarna gro...*”. *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*, Tiden, Stockholm 1993.

²⁹ För mitt intresse är det del III:2 som är av största vikt.

³⁰ Frostlund, Jörgen, *Ett initiativ i tiden: Bergselementarskolan i Filipstad 1830-1860*, Institutionen för utbildningsvetenskap, Pedagogiskt arbete, Karlstad universitet, Karlstad 2005, pp.74-86.

intressen och de mål han hade. Dessa intressen är i sin tur uppkomna under påverkan av det samhälle han levde i, vilket han också ville påverka. Eftersom avhandlingen berör samma tidsspänn som min undersökning kommer jag ytterligare att studera detta ”initiativ i tiden” och se om de finns beröringspunkter med handelsmännens grundande av Athenæum.

Ett annat forskningsprojekt som jag avser att stifta närmare bekantskap med är Birgit Rhodes studier av offentlig skola och fristående undervisning. Det är en komparativ undersökning där växelspelet mellan den offentliga skolan och skolor utan staten som huvudman från 1800-talets början och framåt undersöks i Sverige, Danmark och England.³¹ För mitt projekt är det intressant att Rodhe skriver att det är

uppenbart att en realistisk bild av växelspelet mellan offentliga och fristående, på enskilda initiativ grundade undervisningsformer endast kan erhållas genom lokalt/regionalt dokumenterade studier, grundade på en kombination av föreliggande tryckt material och otryckt källmaterial.

Innan jag går vidare till metodologiska överväganden vill jag först introducera läsaren något i den stad och tid som var Athenæums.

En stad med självförtroende

Gävle var vid 1800-talets ingång en betydande handels- och sjöfartsstad och landets femte stad med c:a 5000 invånare.³² Varvsrörelsen och handeln blomstrade. Stadens grosshandlare var ofta också redare och skeppen som gled av stapelbäddarna togs genast i bruk. Norrlandsposten berättar i en notis år 1838 att:

Lifligheten på våra skeppswarf tyckes tillkännagifwa, att den klagan, som från många andra håll förspörjes, att Svenska sjöfarten allt mer och mer förfaller, ej serdeles rörer Gefle. På södra warfwet äro 7 större och mindre fartyg under upbyggnad, samt på det norra 3:ne, af hwilka ett nära kan mäta sig med de största här blifwit byggda. Att en sådan liflighet uti skeppsbyggeriet, långt ifrån att bebåda sjöfartens förfall härstädes, såsom annorstädes, innebär motsatsen, är lika säkert, som man kan förmoda, att det war tillfälliga orsaker som gjorde, att lästetalet af våra 1837 seglande fartyg war något mindre, än 1836.³³

---

³¹ Birgit Rodhe, ”Skilda lärohus: ett forskningsprojekt om offentlig skola och fristående undervisning i Danmark, England och Sverige”, i *Utbildningshistoria 1988, Årsböcker för svensk undervisningshistoria, volym 162*.

³² Tom Söderberg, *Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid*, Stockholm 1972, p. 61.

³³ Norrlandsposten 19 februari 1838.

Grosshandlarnas och redarnas verksamhet lade grunden till deras välstånd, men de engagerade sig också i stadens verksamhet och utveckling på många plan, bl.a. när det gällde skolor. Stefan Lundblad beskriver handelsmännen i Gävle som ”en ekonomisk och politisk *elit*”³⁴ och att ”rollen som högborgerlig elit medförde en status som måste manifesteras i det övriga samhället”.³⁵ Lundblad menar att statusen under första hälften av 1800-talet var knuten till personliga egenskaper såsom ärlighet och förståndighet. Det var viktigt att ha ett gott rykte som även innefattade hela familjen.

En fråga som kan ställas till mitt material är i vad mån deras status manifesterades genom de skolor, och då främst Athenæum, som handelsmännen bidrog till med sina donationer och intresse. Var detta något som tillerkändes värde och av vilka i så fall?

Ett annat exempel som uttrycker självkänsla är det tal som lektor, tillika rektor vid Athenæum, J.W. Liffman skrev med anledning av Carl XIV Johans 25-årsjubileum på tronen år 1843,³⁶ samma år som Athenæum startade sin verksamhet. I talet hyllar talskrivaren de framsteg som gjorts under regenttiden, speciellt på de vetenskapliga och kulturella områdena, men framför allt framhåller han staden Gävles framskjutna position när det gäller utbildning av borgerskapets söner. Han skriver att det är *en* kommun, nämligen Gävle, som har förstått vikten av att borgerskapet skaffar sig erforderlig utbildning. Liffman var lektor i franska som han hade disputerat i året innan och talet är självfallet skrivet på franska:

En Suède une seule commune, celle de Gefle, a compris l'importance pour la bourgeoisie de se procurer des connaissances théorétiques et cette culture de l'intelligence et du gout, qui seule communique à l'homme l'harmonie des idées et la noblesse des sentiments. Cette commune est distinguée depuis longtemps par son zèle pour l'instruction et elle offre maintenant le beau spectacle d'une série complete d'écoles élémentaires, parmi lesquelles l'Athénéum est le premier gymnase bourgeoise qui soit établi en Suède.³⁷

Athenæum var infogad i “une série complete d'écoles élémentaires” som Liffman skriver. Det innebar att skolorganisatörerna hade försökt att inordna alla skolor utom lärdomsskolan i en enhetlig organisation som kallades *Gefle Stads Medborgerliga Undervisningsverk*. Detta skulle ersätta de skolor som under åren inrättats för olika

---

³⁴ Stefan Lundblad, ”Skrivet i sten. Högborgerliga statusbilder förmedlade genom gravstenar och nekrologer i 1800-talets Gävle”, *Opuscula Historica Upsaliensia* 29, Uppsala 2003, p.36.

³⁵ Ibid.

³⁶ J. W. Liffman, Discours prononcé à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de l'avènement au trône de Sa Majesté le Roi Charles XIV Jean au nom de l'Aténéum de Gefle, Stockholm 1843.

³⁷ Liffman 1843, sid 10. (Talet är under översättning.)

grupper i samhället och som organisatoriskt var helt åtskilda från varandra.³⁸ Genom detta ”undervisningsverk” är detta ett av de första försöken till ett enhetligt system där delarna är relaterade till varandra.

Ett exempel på olika grupper olik användning av utbildning ger Erik Brännmans, förre lektorn vid Vasaskolan i Gävle, studie av Gävle gymnasiums sociala funktion.³⁹ Studien tar sin utgångspunkt i elevmatrikeln 1669-1849. För söner till präster, lärare och de flesta ämbetsmän var genomgången gymnasium nödvändigt för att upprätthålla en samhällsposition. Dessa grupper var också starkt överrepresenterade genom alla år. För söner till grosshandlare och brukspatroner var gymnasiet däremot inte den enda vägen att upprätthålla en samhällsposition.⁴⁰ Många fullföljde inte studierna vid gymnasiet utan hade större valfrihet och fortsatte ofta med ”merkantil eller annan praktisk utbildning i sina fäders spår.”⁴¹ För dessa båda grupper, som båda kom ur samhällets övre skikt, hade gymnasiet helt olika betydelser. Prästsönerna byggde sin position på kulturellt kapital vilket förutsatte utbildning och examina medan grosshandlarsönerna byggde sin position på ekonomiskt kapital och kunskap om de spelregler som gällde för handel och ekonomiska transaktioner. I Gävle vid 1800-talets mitt kan denna polaritet sägas utgöra en horisontell axel i det sociala rummet.⁴² Samtidigt stod det klart att den ekonomiska eliten inte hade tillgång till en skola som motsvarade deras behov. Athenæum skulle fylla detta behov under en livslängd av 16 år, 1843-1859.

Metodologiska överväganden

I sin sista föreläsningsserie vid Collège de France ställer Pierre Bourdieu frågan hur vetenskaplig aktivitet som är historiskt bunden kan ”produce trans-historical truths, independent of history, detached from all bonds and time and therefore eternally and universally valid.”⁴³ Utan att följa hela argumentationskedjan här ligger svaret i det vetenskapliga fältets autonomi, där idealet inte är den ensamme forskaren utan grupper

---

³⁸ Se bilaga 2a och 2b.

³⁹ Erik Brännman, ”Gävle gymnasiums sociala funktion. Studier i gymnasiets elevmatrikel 1669-1849”, i *Från Gästrikland*, 1970.

⁴⁰ För exempel på detta se skeppsredaren Pehr Ennes’ självbiografi, avtryckt i *Från Gästrikland*.

⁴¹ Brännman, 1970, sid. 34.

⁴² Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län, SEC 2004*.

⁴³ Pierre Bourdieu, *Science of science and reflexivity*, The University of Chicago Press, Chicago 2004, (p.1)

av forskare som utövar ett ”collective censorship”⁴⁴ Att kontinuerligt få diskutera metodval och olika sätt att göra och praktiskt gå till väga är ovärderligt för den kritiska aspekten av arbetet och det ser jag fram mot att få göra både i *Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi* samt vid *Högskolan i Gävle*. Följande metodologiska överväganden är mina utgångspunkter.

Begreppet fält

Det som strukturerar undersökningen är användningen av begreppet *fält* i Bourdieus mening. Ett fält uppstår när individer, grupper eller institutioner strider om något för dem gemensamt. Fältet kan beskrivas som ett rum där det mellan positionerna finns avstånd som är större ju större skillnaderna är mellan de som intar positionerna. Fält är strukturerade enligt differentieringsprincipen med en polaritet mellan kulturella tillgångar resp. ekonomiska tillgångar. Hierarkin i fältet avgörs av graden av tillgångar. De tillgångar som av fältet erkänns ha ett värde utgör det kapital agenterna innehar och beträder fältet med. Det mest överordnade begreppet är symboliskt kapital som på en generell nivå definieras som tillgångar som erkänns ha ett värde.

Det sociala fältet i min undersökning konstrueras utifrån de agerandes ackumulerade kapital där indikatorerna i detta fall t.ex. kan vara utbildning, social status i staden genom förtroendeuppdrag, ekonomiskt kapital, sociala nätverk osv. Detta är en central del i konstruktionsarbetet och kräver noggrann eftertanke och insamling av empiriskt material för att få syn på relationerna mellan positioner i det sociala fältet. Detta arbete har påbörjats genom arkivstudier och de agerande: grosshandlarna, lärarna, prästerna, m.fl. har börjat framträda på fältet. Ett annat konstruktionsarbete är att utröna relationerna mellan möjliga ställningstaganden i det Wennås kallar ”striden om latinväldet”. Här finns flera möjliga ställningstaganden i frågor om synen på bildning, synen på undervisningsmetoder, synen på vem som ska gå i skolan, synen på vilka ämnen som ska undervisas i, synen på vem som ska ha tillsyn över skolan och många fler.

Eftersom striden på ett plan handlar just om vilka ämnen som är viktiga och som ska bibringas eleverna eller inte i en statlig undervisningsform och skola, vill jag knyta an till Staf Callewærts analys av värdering av olika skolämnen som idag tar sig uttryck i en lägre värdering av praktiska ämnen och en högre värdering av det vi kallar teoretiska

---

⁴⁴ Ibid., p. 114.

ämnen.⁴⁵ På ett retoriskt plan är alla överens om att båda typerna av ämnen är lika viktiga för barnets utveckling men ändå yttrar sig inte detta i handling. Callewært menar att en förklaring på detta fenomen inte står att finna innanför utbildningssystemets ramar. I stället måste förklaringen sökas genom ett perspektiv som kombinerar skola och samhälle. Callewært menar att: ”[m]åske viser det sig nemlig at hierarkiet af fag ikke er af uddannelsesmæssig karakter, men er af en social karakter der virker igennem og forklædt som en pedagogisk karakter.” En liknande analys kan göras av striden kring de ”reala” ämnena. Callewært ställer också upp en lista på kriterier för att ett ämne ska betraktas som ett skolämne. Dessa är:

- mer eller mindre specialiserade lärare som har examensbevis som auktoriserar honom att undervisa i ämnet
- ett kapitel i undervisningsplanen
- pensumlistor
- handböcker
- annat didaktiskt material
- procedurer för examination och betygssättning
- ett antal timmar på schemat
- ett särskilt klassrum med utrustning⁴⁶

Denna lista är relevant att använda i en analys av hur de reala ämnena etablerades, t.ex. vilka var strategierna från direktionen för skolan när det gällde val av lärare, på vilket sätt utformades examinationen för att ge status åt ämnena och hur såg läroböckerna ut som flera av lärarna skrev?

Källäget

Som så många andra norrländska städer brann Gävle och i stadsbranden 1869 gick mycket material förlorat. Min ”guide” till att hitta relevanta källor angående Athenæum har i ett första skede varit Daniel Elfstrands bok från 1928 *Gefle Elementarskola och Athenæum – en historik*. Genom den har jag fått en överblick över möjliga källor och utifrån det har jag sedan sökt mig vidare.

Redan 1838 trycktes de handlingar som skulle ligga till grund för beslutet om skolans grundande i de olika societeterna under namnet *Handlingar i anledning af väckt fråga om reform af de i Gefle befintlige underwisnings-anstalter för borgerlig*

---

⁴⁵ Staf Callewært, ”Har alla skolefag samme værdi?”, i *Fra Bourdieus och Foucaults verden*. Akademisk Forlag A/S, 2003, p. 259.

⁴⁶ Callewært 2003, sid. 262.

bildning.⁴⁷ Denna skrift har jag fått mig tillsänt från Riksarkivet. Där går att följa de förslag och kommentarer till förslagen som förelades de som skulle fatta beslut om skapandet av skolan.

På Gävle Stadsarkiv finns småskrifter, protokoll och räkenskaper som rör skolan. På Landsarkivet i Uppsala finns domkapitlets arkiv med bl.a. en elevmatrikel från Athenæum. Även på Länsmuséet i Gävle finns material både mer generellt kring tiden för skolans tillkomst och om de personer som låg bakom skolan. Detta material har jag ännu inte identifierat.

Olika samtida texter såsom tal (Wallins och Liffmans ovan refererade) debattskrifter, artiklar, reseberättelser m.m. finns mestadels på Kungliga Biblioteket. Debatten om skolan kan följas i Gävles (Gefles) tidningar såsom Norrlandsposten och Gefle Weckoblad. Där finns också referat från t.ex. examenshögtider vid Athenæum.

För mig som inte har min hemvist inom ämnet historia och inte heller har någon lång erfarenhet av att ”gräva i arkiv” är John Tosh’ resonemang om olika sätt att använda källor intressant.⁴⁸ Han menar att det finns två huvudprinciper av vilka den första är att låta källorna avslöja sitt innehåll utifrån ett brett perspektiv där forskaren i avsaknad av en mycket specifik frågeställning kan hitta oväntat material. I motsats till denna *källorienterade ansats* ställer Tosh den *problemorienterade ansatsen*, där en specifik fråga styr studiet av källorna som på förhand identifierats som relevanta. I det praktiska arbetet kombineras ofta de båda ansatserna, men att studera en begränsad mängd källor utifrån en snäv frågeställning är ”vanligast på grund av det tryck att producera snabba resultat som föreskrivs av doktorsgraden”.⁴⁹ Att utforska källorna inser jag är ett tidsödande arbete där det gäller att hitta en balans mellan de båda synsätten. Här är både den kreativa aspekten och den kritiska som jag talade om inledningsvis betydelsefulla. Att se och upptäcka sådant som är relevant för frågeställningen kräver förmåga att tänka i ”nya banor” men samtidigt förhålla sig kritisk. Tosh använder själv begreppet ”skeptisk intelligens” som behövs för att bedöma primärkällorna för ”[d]e är kanske inte vad de tycks vara, de kan betyda långt mer än

---

⁴⁷ *Handlingar i anledning af väckt fråga om reform af de i Gefle befintlige underwisnings-anstalter för borgerlig bildning*, Gefle 1838.

⁴⁸ John Tosh, *Historisk teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000.

⁴⁹ *Ibid.*, p.78.

vad som verkar uppenbart, de kan vara klädda i dunkla och ålderdomliga former som saknar mening för ett otränat öga.”⁵⁰

Något om historiesyn och utbildningshistoria

Lars Petterson diskuterar det fenomen som, med hänvisning till Herbert Butterfield, kallas ”The Whig Interpretation of History”⁵¹ och som innebär att historien anses vara en utveckling som går från mörker till ljus där vår tids värderingar, normer och ideal är målet för historien. Detta menar jag blir speciellt tydligt när det gäller vårt sätt att se på skola och utbildning. Det ligger nära till hands att se denna utveckling som olika steg mot alltmer fulländning. Petterson menar att historien ”gavs en innebörd av mening och mål i det som skett och sker, där förgångna skeden inte sågs i sitt sammanhang utan blott som »förstadier« till det närvarande. Och detta närvarande sågs som kulmen på en process av oavbrutet framåtskridande.”⁵² Pettersons exempel på detta synsätt är folkpartiledarens sätt att skriva in liberalismen och begreppet ”en skola för alla”, idag nästan ett slagord, i folkskolereformen från 1842. Detta måste jag vara uppmärksam på i min studie. Striden om realämnenas ställning ska ses i sitt sammanhang, där människors intressen och investeringar får sin mening i det rum där striden utspelas.

Athenæum som konkret fall

Om bildandet av Athenæum ses som ett konkret fall så finns också intresse av att undersöka fältmekanismer på ett mer generellt plan. I det sociala fältet finns en rörelse där det etablerade utmanas av nya pretenderer och i denna rörelse är utbildning en verksam kraft. Tanken är att i en senare studie undersöka friskolornas inträde på fältet som ytterligare ett exempel på *utmaning av det etablerade*.

Bourdieu har framhållit att utbildningssociologin intar en central plats för förståelsen av dominansförhållanden i samhället. Även om det kulturella kapitalet till stor del grundläggs i den tidiga fostran inom familjen, har enligt Bourdieu, de moderna utbildningssystemen fått en allt större betydelse för reproduktionen av kulturellt kapital. Allt fler sociala positioner som vilar på innehav av kulturellt kapital kräver höga examina från ett utbildningssystem där allt fler tillbringar allt längre tid och där

---

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Lars Petterson, ”Pedagogik och historia, en komplicerad förbindelse”, i *Kobran, majjen och nallen* Staffan Selander (red.) Myndigheten för skolutveckling, 2003.

⁵²

konkurrensen blivit allt hårdare. Därför är utbildningssociologin viktig. I sitt verk om fältet av franska elitutbildningar, *The State Nobility*, skriver Bourdieu:

Far from being the kind of applied, and hence inferior, science (only suitable for educationalist) that has ordinarily been the view of it, the sociology of education lies in the foundation of a general anthropology of power and legitimacy.⁵³

Utbildningssystemet utgör grunden för reproduktionen. Det som skiljer det kulturella kapitalet från andra kapitalarter i Bourdieus mening är att det är beroende av skrivkonsten samt utbildningsinstitutioner. Det kulturella kapitalet är på så sätt inte beroende av varje enskild individ som bärare av det utan det kan objektivieras och bevaras i institutionell form.⁵⁴

Ett läroplansteoretiskt tänkande

Tillkomsten av Athenæum handlar ur ett perspektiv om att utforma en ny läroplan, att införa nya ämnen och nya sätt att undervisa. Man skulle gå från de ”döda” språken till de ”levande” språken. Därför har jag sett möjligheten att använda ett läroplansteoretiskt tänkande och då närmast ramfaktorteorin som en tankemodell i analysen. Agneta Linné har prövat detta angreppssätt i sin avhandling *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*.⁵⁵ Linné redogör för vidgningen av ramfaktorteorins utformning från att vara en modell för att analysera undervisningsförlopp som begränsade av yttre ramar som elevsammansättning, tid och organisation till att koncentreras till *hur* ramarna kommit till, genom att i analysen inkludera ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden av betydelse för ramarnas uppkomst. Med ramar ”avses i huvudsak av staten införda begränsningar av en pedagogisk kontext.”⁵⁶ Vissa utfall är möjliga inom ramarna, andra inte.

I en analys av Athenæum och dess läroplans tillkomst menar jag att det är statens *exkluderande* av de reala ämnena och påbudandet av latinet som verkar för att skolan bildas och elever söker sig dit. De av staten införda ramarna påverkar alltså *inte* bara det de är avsedda att påverka, den av staten (och kyrkan) sanktionerade utbildningen, utan de blir också en verksam kraft för dem som *utmanar det etablerade*. Med hjälp av

---

⁵³ Pierre Bourdieu, *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press, Stanford 1996, p. 5.

⁵⁴ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, HLS förlag, Stockholm 1991, sid. 173.

⁵⁵ Agneta Linné, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*, HLS förlag, Stockholm 1996.

⁵⁶ *Ibid.*, sid. 31

fältteorin med dess relationella perspektiv kan det tolkas som att det finns positioner i fältet som ännu inte intagits av de agerande, men som finns där möjlig att inta för den som besitter det kapital som krävs för det. I detta fall krävs i första hand ett ekonomiskt kapital men också ett socialt kapital i betydelsen av att upprätthålla allianser med agerande som bygger sin ställning på andra former av kapital, t.ex. var ärkebiskop Johan Olof Wallin mycket betydelsefull för tillkomsten av Athenæum.

Enligt Donald Broadys analys av det svenska hos ramfaktorteorin banade den väg för samhällsvetenskapen i ett pedagogikämne som var starkt influerat av psykologi och beteendevetenskap.⁵⁷ Den amerikanska empirismen dominerade och Broady menar att Lundgren undvek ordet ”teori” som för pedagoger då innebar ”på förhand uppställda hypoteser rörande korrelationer mellan variabler”⁵⁸ till förmån för ordet ”modell”. Ramfaktorteorin innebar något nytt men den gjorde det genom att vara väl förtrogen med den tradition som den överskred. Broady betecknar dess hållning med att teorin, eller snarare forskningsprogrammet, och dess företrädare inte kännetecknades av det från Nietzsche lånade begreppet *ressentiment*, som enligt Filosofisk uppslagsbok betecknar ”de svagas känsla av underlägsenhet och hat gentemot de starka”.⁵⁹

Jag vill undersöka om och på vilket sätt ett ramfaktorteoretiskt tänkande kan bidra till att förstå grunden för Athenæums tillkomst och verksamhet.

Exempel på en fråga striden gällde: Rätten att tillsätta lärare

Jag vill avslutningsvis ge ett exempel från mitt empiriska material. Det är ett referat från ett möte med stadens (Gävles) societeter där man samlats för att utse ledamöter i direktionen för det nya läroverket, men skjuter upp det för att man inte är nöjd med det brev som kommit från Kung. Maj:t till Domkapitlet i Uppsala angående reglementet för skolan. Det gäller bl.a. vem som ska ha rätten att tillsätta lärare. Lärarna i skolan, deras utbildning och engagemang, kan ses som en *ramfaktor* av betydelse för undervisningsprocessens förlopp och därmed elevernas framgång. Vem som tillsätter lärarna är ett verksamt medel för styrningen av skolan.

Rätten att tillsätta lärare kan också analyseras med hjälp av *fältbegreppet* och därmed synliggöra makt- och dominansförhållanden. Båda perspektiven är viktiga för

---

⁵⁷ Donald Broady, ”Det svenska hos ramfaktorteorin”, *Pedagogisk forskning i Sverige, 1999, årgång 4 (1)*, pp. 111-121.

⁵⁸ Broady, 1999, p. 117.

⁵⁹ Marc-Wogau, *Filosofisk uppslagsbok*, 1970.

förståelsen av den starka reaktion som blir när önskemålen från skolans grundare inte är uppfyllda ”från högre ort”. Så här lyder referatet i Norrlandsposten den 19 mars 1840.

Wid sådana förhållanden lära stadens Societeter funnit sig wara i mistning af all önskad garanti för sin förbehållna rättighet, att genom ombud deltaga uti godkända Lärares wal och tillsättning. Om man än skulle medgifwa, att en Ephorus är bäst i tillfälle, att uppfatta och bedöma Lärares egenskaper så följer icke deraf, att han bör e n s a m innehafwa rättigheter att tillsätta Lärare. De Biskoppliga myndigheterna hafwa i våra dagar så ofta wisat obenägenhet för Folkskolors inrättande, att det skäligen bör ursäktas, om man hyste farhågor för Ephorers öfwerlagt uti sådane Uppfostringsanstalter, som den ifrågawarande Ephori obegränsade rättigheter, att utnämna Lärare uti densamma, skulle dessutom icke allenast kunna förwandla den till något helt annat, än S t a d e n s E n s k i l d a L ä r o w e r k, utan äfwen förhindra den ifrån att blifwa antaglig Statsinrättning; -- ty uti åberopade Kongl. Bref förefinnes intet hinder för en Ephorus, att i afseende på wal af Lärare förändra Gefle Stads enskilda Lärowerk för medborgerlig bildning till en slags försörjnings- eller pensionsanstalt för sådane Lärare, som wid Stiftets öfriga Lärowerk antingen sakna användbarhet eller af andra orsaker icke blifwit af wederbörande Dom-Kapitel till annan tjänstgöring anstälde.

Deras farhågor angående makten över lärares tillsättning måste naturligtvis förstås i sitt historiska och kulturella sammanhang där en lärartjänst i läroverket många gånger uppehölls i väntan på ett välmående pastorat. Athenæums grundare ville inte ta ansvar för lärare som inte kunde användas. Här gör sig grosshandlarnas krav på effektivitet och att få ut mesta möjliga av satsade pengar påmint. Makten över tjänstetillsättningarna är en central fråga både då och nu. Parallellen till dagens rektorer och deras ansvar för att anställa duktiga och ”användbara” lärare ligger inte långt bort speciellt om man tänker på de fristående skolornas rätt att anställa den personal som passar skolans profil och behov.

Tidsplan

Jag bedriver min forskarutbildning på halvtid med den andra halvan som universitetsadjunkt i didaktik vid Högskolan i Gävle. Nedanstående uppskattning bygger alltså på studier på 50 procent.

Hösten 2005 ägnas åt att *identifiera, samla in och organisera* det material som kan belysa striden om Athenæums tillkomst och verksamhet.

Våren 2006 ägnas åt att analysera materialet och arbeta med de begrepp och teoretiska redskap som är verktygen i mitt analysarbete.

Hösten 2006 ägnas åt att skriva manus och lägga fram min licentiatuppsats 2007.

Källor och referenser

Samtida tryck

Liffman, Jer. Guil., *Discours prononce à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de l'avènement au trône de Sa Majesté le Roi Charles XIV Jean au nom de l'Aténéum de Gefle*, Chez A. & C. Åberg, Stockholm 1843.

Handlingar i anledning af väckt fråga om reform af de i Gefle befintlige underwisnings-anstalter för borgerlig bildning, Gefle 1838.

Silverstolpe, Gustaf Abraham, *Försök till en framställning af allmänna läro-verkets närvarande tillstånd i Sverige, af Gustaf Abraham Silverstolpe ... jemte utlåtanden deröfver af Carl Ulric Broocman ... Johan Åström ... och Carl von Rosenstein ... samt rektor Silverstolpes : derå gifna förklaringar: till hans kongl. höghet kron-prinsen i underdånighet aflemnade, samt på dess befallning och bekostnad utgifne af kongl. uppfostrings-comitén*. Stockholm 1813.

Wallin, Johan Olof, *Tal vid invigning af Nya Katedral-skolhuset i Upsala den 21 okt. 1837*. Stockholm 1837.

Periodica

Norrlandsposten

Gefle Weckoblad

Gefleborgs läns tidning

Bearbetningar

Bourdieu, Pierre, *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press, Stanford 1996.

Pierre Bourdieu, *Science of science and reflexivity*, The University of Chicago Press, Chicago 2004.

Brody, Donald, *Nationell forskarskola i utbildningshistoria*, Uppsala 2005.
<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadu/histedu/utbhist-program-050313.pdf>

Brody, Donald, *Skolans kungsväg – om det naturvetenskapliga programmets plats i utbildningssystemet*, Uppsala 2005.

Broady, Donald, "Det svenska hos ramfaktorteorin", *Pedagogisk forskning i Sverige*, 1999, årgång 4 (1), sid. 111-121.

Brännman, Erik, "Gävle gymnasiums sociala funktion. Studier i gymnasiet elevmatrikel 1669-1849", i *Från Gästrikland*, 1970.

Callewaert, Staf, "Har alla skolefag samme værdi?", i *Fra Bourdieus och Foucaults verden*, Akademisk Forlag A/S, 2003.

Elfstrand, Daniel, *Gefle elementarskola och Atenæum. En historik*, Stockholm 1928.

- Florin, Christina & Johanson, Ulla, "Där de härliga lagrarna gro...". *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*, Tidens förlag, Stockholm 1993.
- Frostlund, Jörgen, *Ett initiativ i tiden: Bergselementarskolan i Filipstad 1830-1860*, Institutionen för utbildningsvetenskap, Pedagogiskt arbete, Karlstad universitet, Karlstad 2005.
- Larsson, Esbjörn, "Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet", i *Forskningsfronten flyttas fram*, HLF förlag, Bromma 2003.
- Lindberg, Bo, *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg 1984.
- Linné, Agneta, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*, HLS förlag, Stockholm 1996.
- Linné, Agneta, "Om ramfaktorteori och historisk förändring. Noteringar utifrån en läroplanshistorisk studie", *Pedagogisk forskning i Sverige*, 1999, årgång 4 (1), sid. 59-71.
- Lundblad, Stefan, "Skrivet i sten. Högborgerliga statusbilder förmedlade genom gravstenar och nekrologer i 1800-talets Gävle", *Opuscula Historica Upsaliensia* 29, Uppsala 2003.
- Lundgren, Ulf P., *Skolan och tusenårsskiftet*. Skolverket 1999.
<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-lundgren-990930.htm> (2005-01-03)
- Marc-Wogau, Konrad, *Filosofisk uppslagsbok*, 1970.
- Müller, Detlef K., Fritz K. Ringer & Brian Simon, *The Rise of the Modern Educational System. Structural Change and Social Reproduction 1870-1920*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.
- Nordqvist, Ingrid & Langerth Zetterman, Monica, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*. Lärarutbildningsnämndens rapportserie nr 1, Högskolan i Gävle samt SEC-rapport nr 33, 2004.
- Petterson, Lars, "Pedagogik och historia, en komplicerad förbindelse", i *Kobran, majjen och nallen*, Selander, Staffan (red.) Myndigheten för skolutveckling, Stockholm 2003.
- Rodhe, Birgit "Skilda lärohus: ett forskningsprojekt om offentlig skola och fristående undervisning i Danmark, England och Sverige", i *Utbildningshistoria 1988, Årsböcker för svensk undervisningshistoria, volym 162*.
- Sjöstrand, Wilhelm, *Pedagogikens historia III:2 Utvecklingen i Sverige under 1809-1920*, C W K Gleerups förlag, Lund 1965.

Söderberg, Tom, *Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid*, Stockholm 1972.

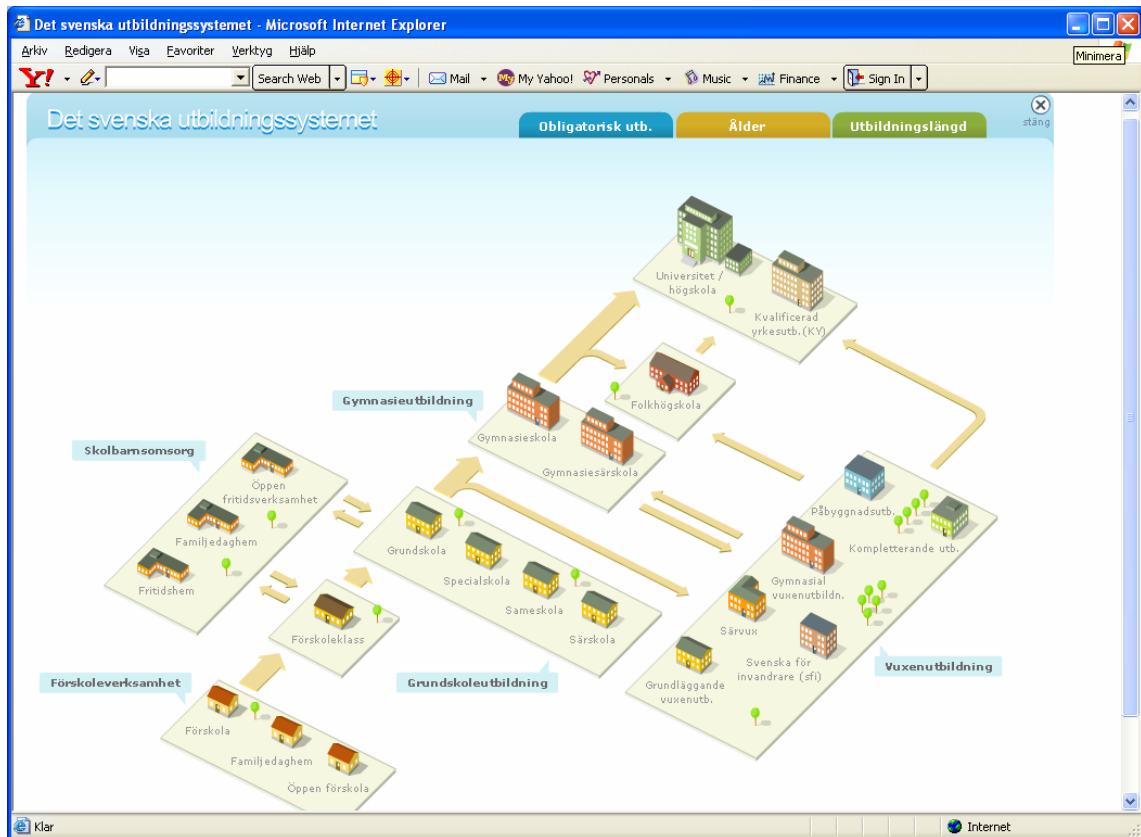
Tosh, John, *Historisk teori och metod*, Studentlitteratur, Lund 2000.

Warne, Albin, *Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet*, Årsböcker för svensk undervisningshistoria, 1959.

Wennås, Olof, *Striden om latinväldet: idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1966.

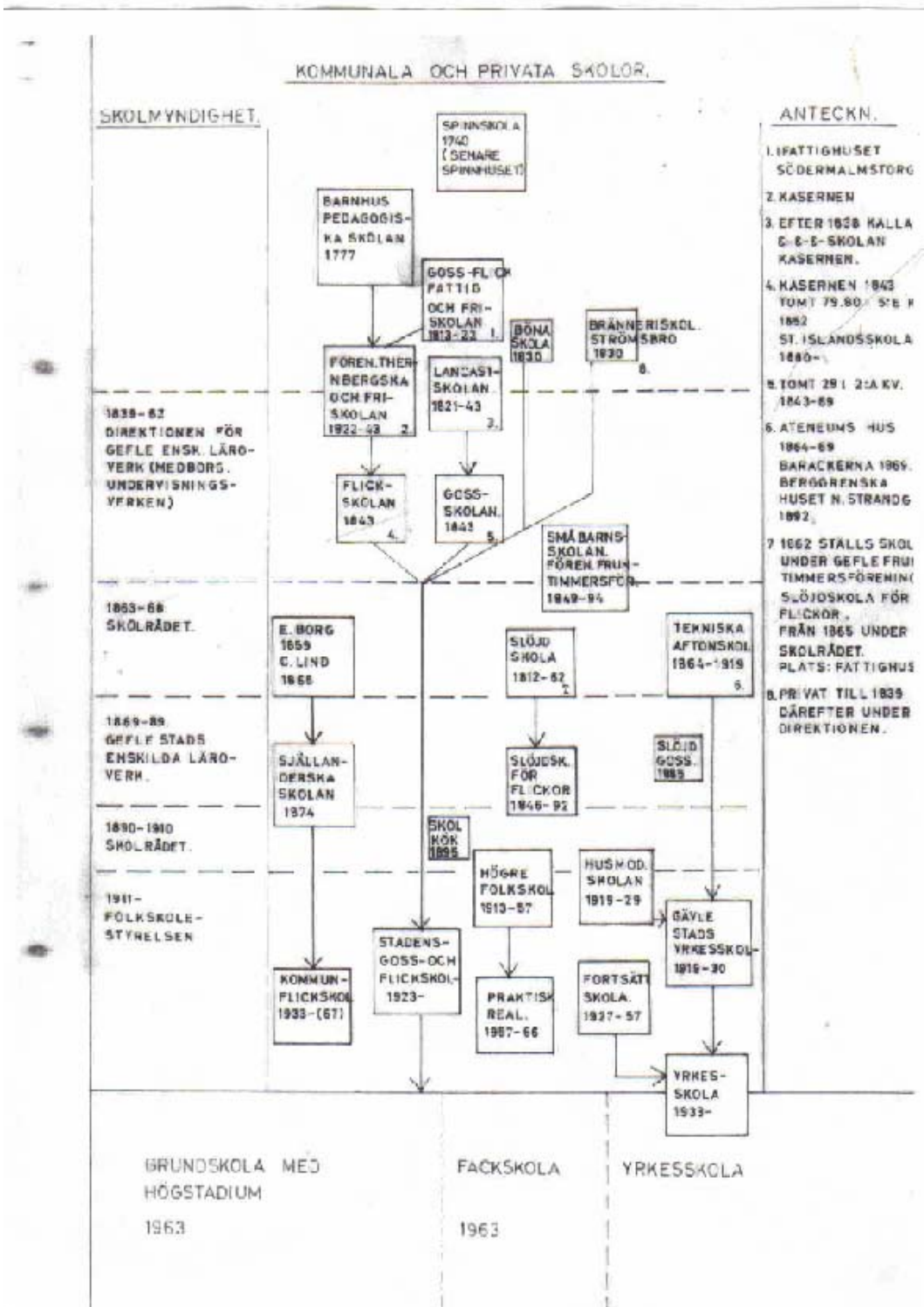
Åstrand, Sigurd, *Reallinjens uppkomst och utveckling fram till 1878*, Föreningen för svensk undervisningshistoria, Uppsala 1976.

Bilaga 1: Skolverkets grafiska presentation av det svenska skolsystemet 2005.

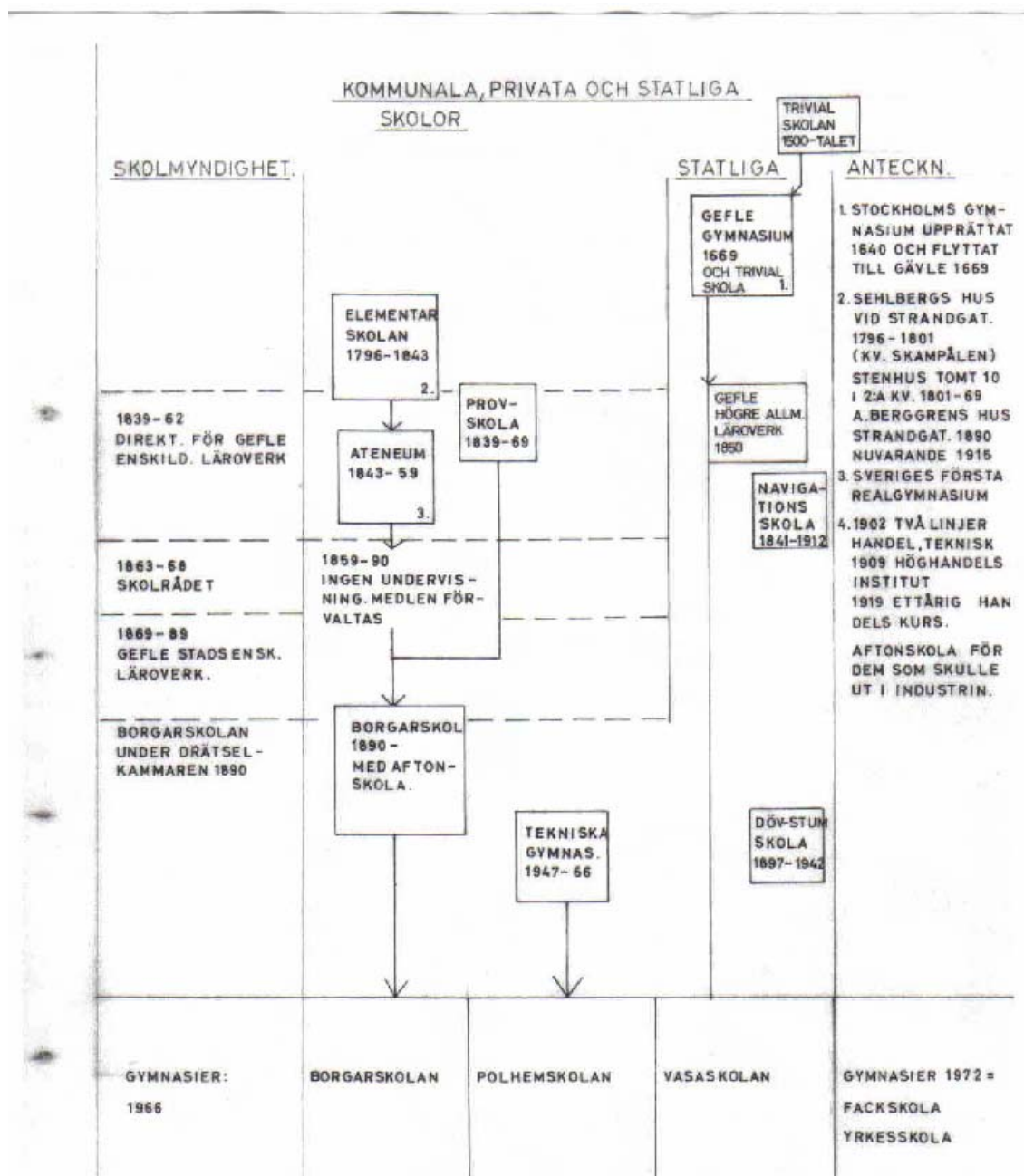
Figur 1: Det svenska utbildningssystemet. Grafisk presentation på Skolverkets hemsida <http://skolnet.skolverket.se/polopoly/utbsys/>.

Bilaga 2a: Skolor i Gävle 1740 till 1960-talet.

Figur 2: Grafisk framställning över kommunala och privata skolor i Gävle från 1740 till 1960-talet då allmän grundskola infördes. Bilden framställd av fil. dr. Ture Karlström och finns på Gävle stadsarkiv.

Bilaga 2b: Skolor i Gävle 1500 till 1960-talet

Figur 3: Grafisk framställning över de skolor i Gävle som är föregångare till de gymnasieskolor som finns idag. Bilden framställd av fil. dr. Ture Karlström och finns på Gävle stadsarkiv.